

БРАНИСЛАВ ПЕТРОНИЈЕВИЋ (1875–1954)

UN NOUVEL HOMMAGE RÉPARATEUR

Саша Поповић

Филозофски факултет и Центар за логику и теорију одлучивања Свеучилишта у Ријеци

Хералдички клуб

Београд, 13.10.2022.

БРАНИСЛАВ ПЕТРОНИЈЕВИЋ
Филозоф, математичар и палеонтолог;
Совљак код Уба, 25. 3/6. 4. 1875 – Београд, 4. 3. 1954

др филозофије, професор Универзитета у Београду

СКА: дописник Академије филозофских наука од 3. 2. 1906. до 3. 2. 1910, када је узета на знање његова оставка на звање дописног члана; прави члан Академије филозофских наука од 16. 2. 1920; секретар Академије филозофских наука СКА од 6. 3. 1932. до 7. 3. 1933.

САНУ: редовни члан САН, Одељења природно-математичких наука, од 22. 3. 1948.

Приступна беседа: Закон корелације и некорелативно развиће. Шт.: СКА Глас 97 (1921) 1–25 + 1 таб. Проглашен 2. I 1921. (СКА Год. 29 (1920) 102–111)

Биографија, библиографија: Споменица УБ, 114–115. – СКА Год. 28 (1921) 240–247 и 31 (1923) 184–187 и 35 (1927) 216–220 и 39 (1931) 152–155 и 67 (1962) 304–307. – ПИ 286, 3–10 + 105–115 (В. Мишковић). – М. Цекић: Библиографија М. Петронијевића. Бгд 1975. – Poggendorff 7 b : 6 (1979) 3958–3960. – Bulletin de l'Académie des lettres de l'Académie Royale Serbe 2 (1937) 1–14 (В. Petronijevitch). – Записници Српског геолошког друштва за 1954 (1956) 73–74 (П. Стевановић)

Некролог: Гл. САН 6 (1955) 131–134 (М. Миланковић)

BRANISLAV PETRONIJEVIĆ

(1875 - 1954)

The most important Serbian philosopher and famous scientist B. Petronijević was born 1875 in the Sovljak village near Ub in the impoverish, traditionally cleric family. Primary and secondary education he finished in Sovljak, Valjevo and Belgrade under harsh financial conditions. In the school he excelled with this knowledge. He was especially interested in philosophy, mathematics and physics. He started medical studies in Vienna but after the third semester he proceeded to the Faculty of Philosophy in Leipzig. He graduated there in 1897 yet in 1898 he defended his Doctorate in philosophy, physics and botany.

In Belgrade on the Department of philosophy he was from 1898 to 1927 in all professors levels on the University. During the First World War he lived and worked in London and Paris. From 1920 he was a member of the Serbian Royal Academy. He was precociously retired in 1927. Until the end of his life he was very active in philosophy and science in spite of large financial and other troubles. He deceased in Belgrade on 4th of March 1954.

Petronijević was completely devoted to philosophy and science. He spent his life in intensive work never accepting any social duties. In essence he was synthetic-deductive philosopher who divides the system of knowledge into three spheres: metaphysical, intermediary and empirical. He considered himself for "born metaphysician" and devoted all his efforts into building of the original system of the spiritualisticobjective idealism. In that metaphysical system he introduced the theory of cognition and philosophy of nature. His starting stance *mono-pluralism* he connected with the original *empiric-rationalistic theory of cognition*, with his own *discrete geometry* and philosophy of developing nature. He was strict finitist in everything. As synthetic philosopher and dialectician Petronijević tried to merge primary philosophic doctrines: in gnoseology, empirism and rationalism; in metaphysics, monadology and substantialism; in ontology and methodology, dialectics and metaphysics (in Hegel's sense); science and religion, science and speculation and others. His main philosophic work *Principles of metaphysics* (I and II) was left undone.

САНУ, Београд

МСУ, Београд

Портрети Б. Петронијевића: Урош Предић (Л), 1911; Стојан Аралица (Д), недовршен, 1954.

„Mais arrivés à la fin de notre exposé, ajoutons que malgré toute cette supériorité de Lobatschewsky, Bolyai reste un génie étonnant et que nous publions ici cette étude à l’occasion du centenaire de la première publication sur la géométrie non-euclidienne (Lobatschewsky, 1829) comme **un nouvel hommage réparateur** à la mémoire de ces deux génies infortunés qui sont restés toute leur vie inconnus au monde intellectuel.“

B. Petronijević, „N. Lobatschewsky et J. Bolyai: Étude comparative d’un cas spécial d’inventeurs simultanés“, *Revue Philosophique de la France et de l’Étranger* T. 108, 1929.

„Les Mathematiciens ont autant besoin d'estre Philosophes que les Philosophes d'estre Mathematiciens.“

G. W. Leibniz (à Malebranche, 13/23 Mars 1699, GP I, 356)

„Ma métaphysique est toute mathématique pour ainsi dire, ou la pourroit devenir.“

(au Marquis de L'Hospital, GM II, 258)

„Ajoutons que ces questions resteront peut-être encore pour longtemps pendantes, les philosophes n'étant pas assez mathématiciens pour les résoudre et les mathématiciens pas assez philosophes pour les aborder.“

B. Petronijević, „N. Lobatschewsky et J. Bolyai: Étude comparative d'un cas spécial d'inventeurs simultanés“, *Revue Philosophique de la France et de l'Étranger* T. 108, 1929.

„Die richtigen mathematischen Begriffe sind der Schlüssel zur Auflösung der Weltratsels.“

Principien der Metaphysik, Bd. I (C. Winter: Heidelberg, 1904)

Домаће публикације посвећене Б. Петронијевићу

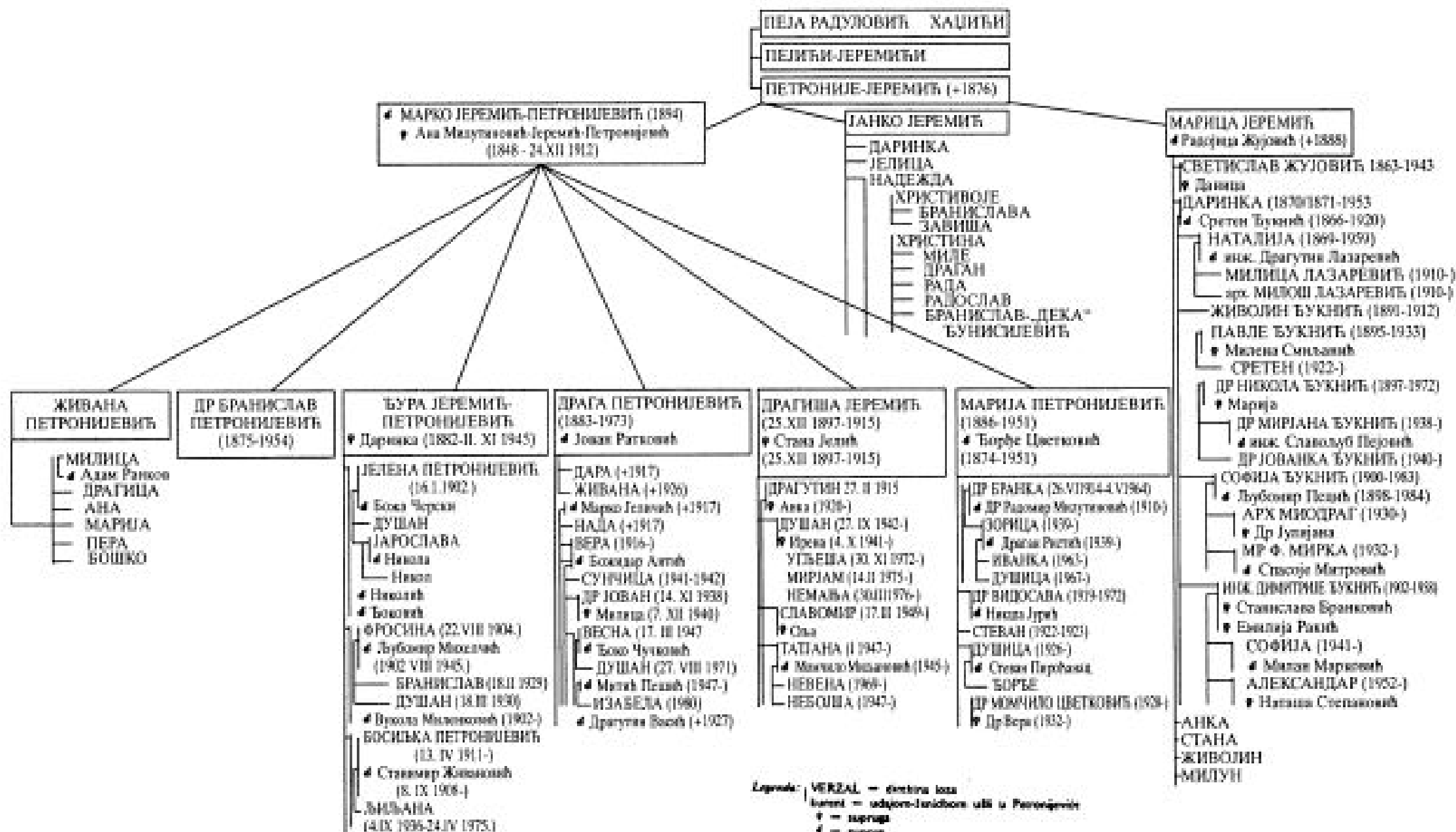
- **Споменица Б. Петронијевића** (Београд: САНУ, 1957)
- *Живот и дело српских научника*, књ. 8 (ур. М. Р. Сарић, Београд: САНУ, 2002)
- **Миодраг Цекић**
  - *Библиографија Бранислава Петронијевића* (са кратком биографијом), Београд: Народна библиотека Србије, 1975.
  - „Прикази филозофских и научних радова Бранислава Петронијевића у иностранству: поводом стогодишњице рођења (1875-1975)“, *Дијалектика*, год. XI, бр. 3-4, 1976.
- **Андрија Б. Стојковић**
  - *Бранислав Петронијевић I. Детињство, ђаковање и студије (1875-98)*, Београд: Белетра, 1989.
- Неколико (углавном кратких) чланака и одредница прегледног карактера у компилацијама посвећеним историји српске филозофије.

Б. Петронијевић – изводи из биографије

- Рођен као друго од једанаесторо деце у Совљаку код Уба 1875. године (отац Марко Јеремић, општински писар (пореклом из Црне Горе), мајка Ана Милутиновић);
- Јеремићи су били свештеничка породица (деда по оцу Петроније Јеремић и стриц Јанко били су свештеници, а и Бранин отац је завршио богословију);
- „При упису у [основну] школу, отац је презиме Јеремић заменио презименом Петронијевић, једно из великог поштовања према своме оцу, а друго и зато што је породица Јеремић била позната као присталица династије Карађорђевић.“ (из *Аутобиографске скице*)

Породично стабло Петронијевића

Петронијевићева пребивалишта:
хотели „Српска круна“, „Балкан“ и
„Палас“

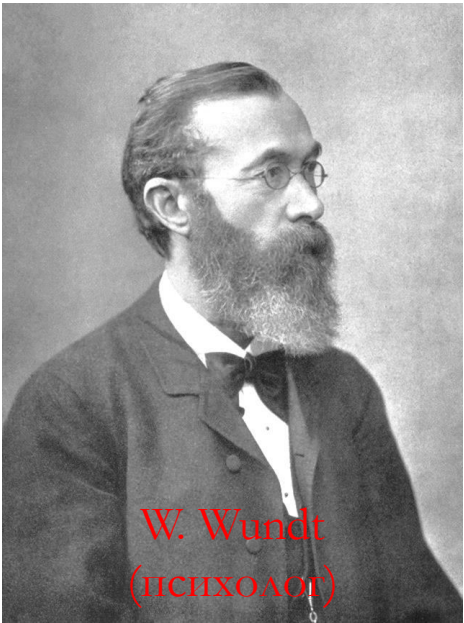
- Завршава четворогодишњу основну школу као најбољи ђак: „[В]идно сам се истицао над својим друговима. У мени се већ тада појавило изразито убеђење да сам нешто више од својих другова и да могу постићи више од њих.“ (*ibid.*)
- Уписује Ваљевску гимназију и већ у четвртом разреду тзв. ниже гимназије почиње да чита „астрономска дела“, а хемију учи по „великошколском“ уџбенику Симе Лозанића.
- Гимназијско образовање (виша гимназија) наставља у Београду од 1890. године (Прва београдска гимназија) где се издржава давањем приватних часова;
- Почиње интензивно да се интересује за математику, филозофију и физику;
- Учи немачки, француски и енглески; такође и латински и грчки (факултативно);
- Једини ученик који је био ослобођен матурског испита због изузетног успеха током школовања;

- Добија среску стипендију за студије медицине у Бечу (1894.);
- Током прва два семестра интензивно изучава анатомију и физиологију (те минералологију и петрологију, ботанику и зоологију), а упоредо посећује предавања на Филозофском факултету и самостално студира Лајбница (филозофски списи), Спинозу, Шопенхауера, Лоцеа, Хербарта и Е. фон Хартмана;
- Изучавање Кантових и Лапласових космолошких хипотеза 1895.
- „Студија филозофских дела претворила се у праву страст [...] Ја сам тада почео озбиљно да конструишем свој сопствени филозофски систем.“
- Од 1896. дефинитивно студира само филозофију у Лајпцигу;
- Рукопис свог првог рада о онтолошком доказу поднео је 1896. **Вилхему Вунту** (W. Wundt), творцу експерименталне психологије и оснивачу савремене психологије као независне научне дисциплине;

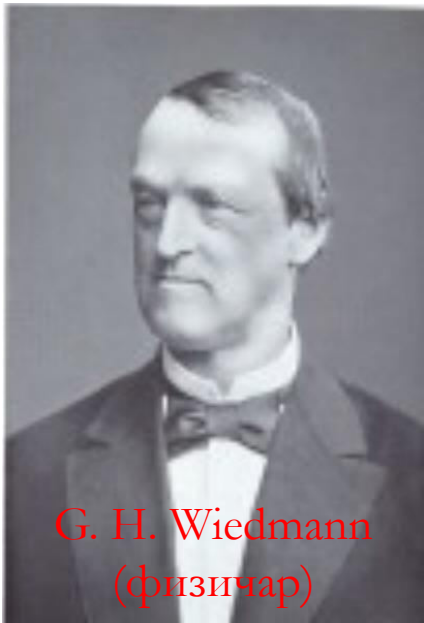

- Након Вунтове позитивне оцене и препоруке, Петронијевић објављује своју прву публикацију: *Der ontologische Beweis für das Dasein des Absoluten. Versuch eine Neubegründung* (Leipzig: H. Haacke, 1897)
  - Приказ у *Kant Studien*, Bd. 2 (1898) и у *Philosophisches Jahrbuch*, Bd. XI (1898)
- По Вунтовом савету, Петронијевић почиње да изучава **Аристотела**, посебно *Физику*;
- Дипломира у Лајпцигу 9. новембра 1897. а већ два дана касније, 11. новембра, предаје Филозофском факултету на оцену рукопис своје докторске дисертације: „Der Satz vom Grunde. Eine logische Untersuchung“; за референте тезе бивају одређени филозофи Јоханес Фолкелт и Макс Хајнце, а за *Nebenrigorosum* пријављује филозофију, физику и ботанику.

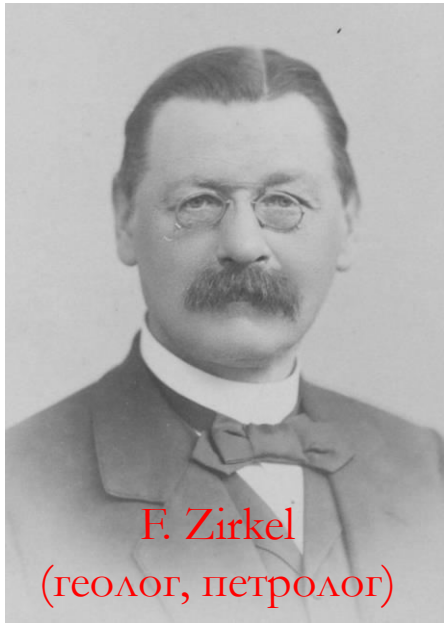
- Усмена одбрана тезе одржана је 28. јануара 1898. пред Комисијом у саставу: Ф. Циркел (геологија-петрологија, председавајући), Ј. Фолкелт (филозофија), Г. Х. Видман (физика), В. Фефер (ботаника);
- Из извештаја Комисије: „кандидат је усмени испит положио [у 23. години!] са оценом Па – *magna cum laude* – и завршио своју промоцију.“
- Докторат је у *Philosophisches Jahrbuch*, Bd. XII приказао С. Gutberlet;
- По повратку у Београд маја 1898. запошљава се у Трећој београдској гимназији (учитељ немачког језика и филозофске пропедевтике);
- Доцентура (9.11.1888.) и ванредна професура (1.6.1889.) на Катедри за филозофију Велике школе;
- Унапређење у редовног професора Велике школе 1903. године;
- Претварање Велике школе у Универзитет у Београду 1905. године;

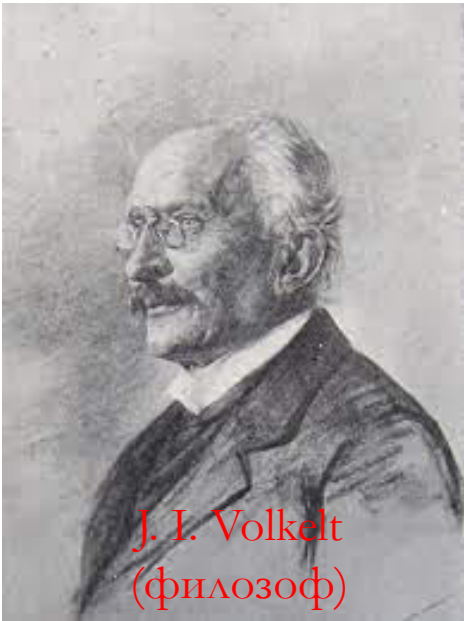
W. Wundt
(психолог)

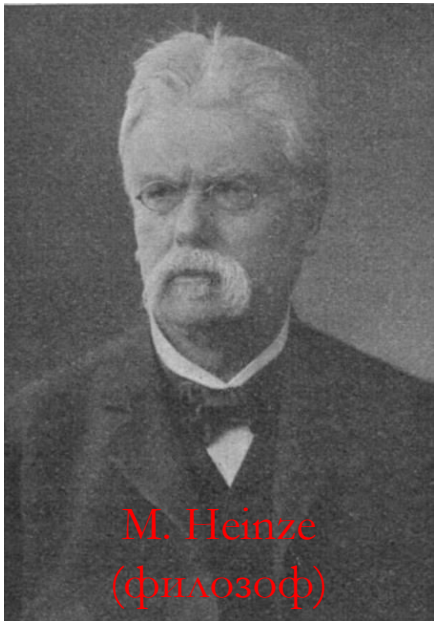
G. H. Wiedemann
(физикар)

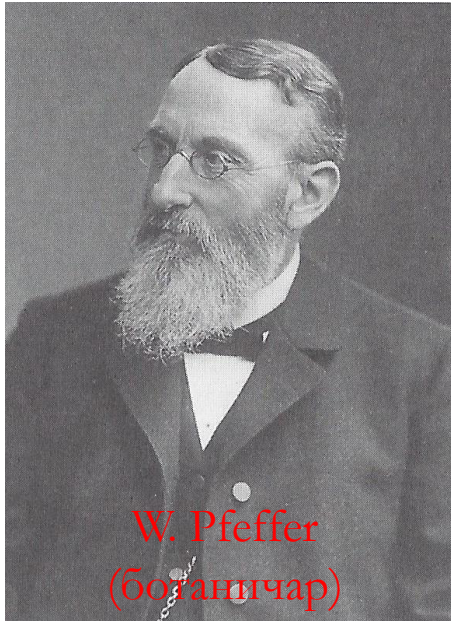
F. Zirkel
(геолог, петролог)

J. I. Volkelt
(философ)

M. Heinze
(философ)

W. Pfeffer
(ботаничар)

Botanik. Mündliche Examen am Mittwoch d. 26. Januar 1898

Botanik. Inland. Ich gebe keine Befragung und gestatten
Kontakten, nicht und so ist allgemeine Fragen sind geringer
ist wichtiger, je tief sie sind. Ich II geben kann

Ad II Pfeffer

Physik. Beim Examen in der Physik hat der Kandidat das Praktikum 2°
- magna cum laude - erhalten (mit beiliegendem Brief von Coll.
Wiedemann)

Philosophie. Der Kandidat zeigte sich auf allen Gebieten der Logik, d. Metaph.
ausgezeichnet bewandert, sowohl in Logik in Metaph.,
in Epistemik und Hegel, Kant und Schelling. Selbst über die
Hegelsche Wissenschaftslehre gab er sich zu äußern.

I. Volkelt

Wiedemann hat die Land. des Examen mit dem Praktikum
II° magna cum laude bestanden und er wird
sein Promotum erhalten.

F. Zirkel
Volkelt

Извод из: Милутин Миланковић, *Успомене, доживљаји и сазнања*
1909-1944 (Београд: САНУ, 1952)

„[Т]о сам заиста и био: најмлађи професор Филозофског факултета, не само по звању већ и по годинама старости – сви професори тог факултета били су старији од мене. [...] Филозофски факултет београдског Универзитета, каквог сам га онда затекао [трећег октобра 1909.], имао је осам редовних и десет ванредних професора. Редовни су били: Сима Лозанић, Ђорђе Станојевић, Дража Павловић, Сава Урошевић, Јован Цвијић, Богдан Поповић, Михаило Петровић и Светолик Радовановић, а ванредни: Живојин Ђорђевић, Никола Вулић, **Бранислав Петронијевић**, Александар Белић, Станоје Станојевић, Павле Поповић, Милан Недељковић, Василије Ђерић, Јован Скерлић и Јован Радонић. [...] Факултет је имао и тринаест сталних доцената [...] и сви доценти били су старији од мене.“

(из Поглавља I, Катедра примењене математике)

„Важно је да напоменем и ово. Прва петорица од набројаних ванредних професора [Ђорђевић, Вулић, Петронијевић, Белић и Станојевић] били су некада редовни професори Велике школе, но када је та школа подигнута на ранг Универзитета, а број редовних професора његовог Филозофског факултета Законом о Универзитету ограничен на највише десет, морадоше се они, пошто су осам места редовних професора била заузета њиховим старијим колегама, а за два преостала није била постигнута сагласност, задовољити положајем ванредних професора Универзитета. [...] [Њ]има је учињена неправда. [...] **Круг ванредних професора у који сам био примљен био је елитан.** [...] Тешкоћа авансмана, створена *numerus clausus*-ом, учинила их је супарницима, [...] то супарништво је кварило њихове узајамне личне односе, изазивало жучне полемике и стварало злу крв.“

- Редовни професор Универзитета у Београду постаје 1919. године, рад у настави до 1929. године;
- „Под недовољно јасним околностима рано је отишао у пензију.“ (А. Стојковић), по свој прилици из политичко-идеолошких разлога – пензионисан је указом из 1927. а 1928. је разрешен свих дужности на Универзитету;
- Дописник Српске краљевске академије 1906-1910 (оставка), редовни („прави“) члан Академије постаје 1920. године; секретар Академије филозофских наука СКА 1932-33; од 1948. до краја живота редовни члан Одељења природно-математичких наука САНУ.
- Предлагач и писац реферата за избор бројних чланова Академије (између осталих М. Миланковића, И. Ђаје, И. Мештровића, итд.) и асистента и професора Филозофског факултета у Београду (и огранка у Скопљу);
- Менторски рад:
  1. Никола М. Поповић, „Учење о дискретном простору у новијој филозофији и науци“ (1919.); објављено као *Die Lehre vom diskreten Raum* (Беч, 1922)
  2. Ксенија Атанисијевић, „Бруново учење о најмањем“ (1922.); објављено као *La doctrine métaphysique et géométrique de Bruno* (Београд, 1923)

[Home]

[Nastava]

[Istraživački rad]

[Službe]

[Ostalo]

[English]

Doktori nauka

Doktori do 1918.

1. Ruđer Nikole Bošković
2. Atanasije Stojković
3. Dimitrije Danić
4. Bogdan Gavrilović
5. Vladimir Varićak
6. Đorđe Petković
7. Mihailo Petrović
8. Petar Vukićević
9. Milutin Milanković
10. Nikola Saltikov
11. Anton Bilimović
12. Ivan Arnovljević
13. Jakov Hlitičijev
14. Mladen Berić *
15. Sima Marković*

докторанди Б. Петронијевића

* Prvi doktori matematike Beogradskog univerziteta; Mentor im je bio Mihailo Petrović

1919.

1. Nikola Popović, *Učenje o diskretnom prostoru u novijoj filozofiji (i nauci)*

1922.

1. Ksenija Atanasijević, *Brunovo učenje o najmanjem*

1923.

1. Tadija Pejović, *Novi slučajevi integrabilneta jedne važne diferencijalne jednačine prvoga reda*
2. Vjačeslav Žardecki, *O kretanju čvrstog tela na krivoj liniji*
3. Vasilije Demčenko, *Kotrljanje bez klizanja giroskopske lopte po sferi*

Кружок „Бранин петак“

„За време непријатељске окупације имали смо и ми, математичари Универзитета, своје зборно место где смо састајали једанпут недељно. То је била соба нове зграде Универзитета у коју је уселио Бранислав Петронијевић своју личну библиотеку. Набавио је, пренебрегавајући све остале потребе, а нарочито своје одевање у току година, својим властитим средствима, јер је био жедан, прежедан науке. **Био је најученија глава међу нама. Његова знања обухватала су пространу област разних наука. Но, поред све своје пространости, била су изузетно поуздана: ишла су не само у ширину већ и у дубину, до самог корена.** О томе смо се много пута уверили и користили се Браниним знањем и саветом.“

(Извод из: Милутин Миланковић, *Успомене, доживљаји и сазнања 1909-1944* (Београд: САНУ, 1952), Поглавље ХLI, На прагу новог доба)

- Чланови „Браниног круга“ (тзв. математички круг): Милутин Миланковић, Иван Ђаја, Антон Билимовић, Радивој Кашанин, Татомир Анђелић, Ђуро Курепа, Војислав Мишковић, Војислав Арновљевић, Ђорђе Нешић, итд.;
- Филозофско-хуманистички круг: Богдан Поповић, Милош Н. Ђурић, Никола Поповић, Загорка Мићић, Богдан Шешић, Живојин Гарашанин, Борислав П. Стевановић, Јелисавета Бранковић-Арновљевић, итд.
- „Бранине геолошко-палеонтолошке суботе“: Јован Цвијић, Живојин Ђорђевић, Петар Стевановић, Петар С. Павловић, Сава Урошевић, Јован Жујовић, Светолик Радовановић, итд.
- Један од оснивача и први председник Српског филозофског друштва 1938.
- Последње предавање у животу насловљено „Примена хиперболних функција на извођење тригонометријских формула праволинијске равни Лобачевског чисто планиметријским путем“ одржао је 18. новембра 1953. у Математичком институту САНУ.
- Преминуо је у Београду, 4. марта 1954. године.

Једна од последњих фотографија Б. Петронијевића (јесен 1953), кафе хотела „Мажестик“

М. Миланковић, из говора на сахрани Б. Петронијевића

„Био је научник од главе до пете. [...] Цео свој живот Петронијевић је посветио науци и на том пољу људске мисли смислио, написао и објавио толико много да ми је немогуће саопштити овде и саме наслове његових списа [...] Бавио се филозофијом, психологијом, математиком и геометријом, разним егзактним и дескриптивним природним наукама [...] У томе непрекидном раду и напору прикупио је толика знања да, без претеривања, могу рећи да у свом видокругу нисам упознао никог ко би се у том погледу могао мерити са нашим Браном.

[...] Познавао је велике стране језике толико да је на њима могао објављивати своја дела. Своја опширна знања из разних области наука надопунио је не само дубоким увидом у историју тих наука, већ се изблиза упознао са свим њиховим најзначајнијим представницима. [...] Његов видокруг се без престанка ширио и обухватио широке области наука. [...] **Брана се живо интересовао за математичке и геометријске науке, а нарочито за њихове основне принципе и постулате.**“

Nomination archive

Branislav Petronievic

Lastname/org:	Petronievic
Firstname:	Branislav
Gender:	M
Year, Birth:	1875
Year, Death:	1954

Nominee in 3 nominations:

- [Literature 1941 by Marko Car](#)
- [Literature 1941 by Vladeta Popovic](#)
- [Literature 1947 by Vladeta Popovic](#)

Боравци у иностранству и међународна сарадња

- Између (отприлике) $1/4$ до чак $1/3$ активног професорског рада Петронијевић је провео у иностранству, било у истраживачким боравцима или пак као гостујући предавач/истраживач и предавач по позиву;
- Посвећено је радио на остваривању блиске и интензивне сарадње са водећим европским филозофима, математичарима и научницима и то пре свега у: Немачкој, Аустрији, Мађарској, Француској, Белгији, Швајцарској, Великој Британији, Данској, Италији, Пољској и Чешкој, а познавао је и филозофе и научнике из Америке (због ратова није успео да оствари намеру из 1929. да као гостујући палеонтолог ради и предаје у САД) и Русије (односно СССР).

„Најважнија и најчешћа моја путовања била су у раније време путовања у Беч, Лајпциг, Париз, Берлин и Лондон, а доцније (за време и после Првог светског рата) у Рим, Женеву*, [Берн, Невшател], Париз, Лондон, Берлин, Минхен, Милано и Ницу.“ (из *Аутобиографске скице*)

Познанства

- **Математичари:** Георг Кантор (G. Cantor), Анри Поенкаре (A. Poincaré), Ђузепе Веронезе (G. Veronese), Тулио Леви-Ћивита (T. Levi-Civita), Ђино Лорија (G. Loria), Џејмс Марк Чајлд (J. M. Child)
- **Филозофи (избор):**
  - Немачки и аустријски: Вилхелм Вунт, Франц Brentano, Едуард фон Хартман, Николај Хартман, Ернст Мах, Алојз Рил, Фридрих Јодл, Ханс фон Арним, Лудвиг Штајн
  - Британски: Берtrand Расел, Филип Е. Б. Џордејн, Херберт Вилдон Кар, Фердинанд Шилер
  - Француски: Луј Кутира, Франсоа Евлен, Анри Бергсон, Октав Амлен, Виктор Брошар, Емил Диркем, Гастон Мијо, Емил Мејерсон, Леон Робен, Леон Бреншвиг, Шарл Верне, Арнолд Рејмон, Лисјен Леви-Брил, Жан Вал, Андре Лаланд

- **Природњаци:** Франсис Артур Бадер, FRS; сер Артур Смит Вудворд, FRS; Чарлс Вилијам Ендруз, FRS; Луј Доло, Марселен Бул, Раул Антони, сер Графтон Елиот Смит, FRS; Хенри Ферфилд Озборн, ForMemRS; Вилијам Кинг Грегори, Џорџ Г. Симпсон, ForMemRS; Роберт Брум, FRS; Вилхелм фон Бранка, Јозеф Помпецки, Густав Торније, Вернер Јаненш, Тили Едингер, Макс Шлосер, Фердинанд Бројли, Ернст Штромер фон Рајхенбах, Лудвиг Дедерлајн, Фридрих фон Хине, Герхард Хајлман, Коломан Ламбрехт.
- **Институције (избор):**
  - Универзитети: Париз (Сорбона), *ENS*, *Collège de France*, Ница, Брисел, Женева, Невшател, Оксфорд, Лондон, Беч, Лајпциг, Берлин, Минхен, Хале, Хајделберг, Тибинген, Гетинген, Будимпешта, Принстон, Колумбија, Рим, Падова, Милано, Ђенова, Варшава, Краков, Праг, итд.
  - Природњачки музеји у Лондону (геолошки одсек), Берлину, Бриселу, Паризу (геолошко-палеонтолошки одсек), Пешти и Њујорку, Институт за упоредну анатомију (Париз), Геолошко-палеонтолошки институти (Берлин, Франкфурт, Минхен), Зоолошки институт (Берлин), Орнитолошки институт (Копенхаген), Смитсонијан, итд.

Библиографија

- Преко 400 јединица, претежно на немачком, француском и енглеском језику у иностраним публикацијама, те студије, предавања и чланци на српском језику, углавном у издању Академије.
- *Résumé des travaux philosophiques et scientifiques*, за период 1896–1936 (Београд: СКА, 1937), готово 300 страница, сортираних по областима:

1. Чиста филозофија:

- Епистемологија (теорија сазнања)
- Метафизика
- Логика
- Психологија
- Етика, аксиологија и политичка филозофија („морал и право“)
- Историја филозофије

2. Научна филозофија:

- Математичка филозофија (филозофија математике)
- Абиолошка филозофија (филозофија физике)
- Биолошка филозофија (филозофија биологије)

3. Науке:

- Математика
- Механика и небеска механика
- Палеонтологија
- Упоредна анатомија
- Порекло и еволуција органских група
- Историја наука

О „математичкој филозофији“ (из *Аутобиографске скице*)

- „Математиком сам се бавио из три разлога: прво, зато што се моја метафизика заснива на математици; друго, зато што ме је интересовала логичка и филозофска страна математике; и треће, зато што је математика неопходно потребна при студији механике и физике.“
- „[Ј]а сам морао постати математичар да бих могао бити метафизичар; стога је прва свеска *Принципа метафизике* не само метафизичко него и математичко дело. Као филозоф ја сам не само метафизичар већ и логичар, и као таквог математика ме мора интересовати као дисциплина у којој логика игра пресудну улогу. Ја сам се стога бавио геометријом не само зато што ми је то требало зарад обраде дискретне геометрије, већ и са гледишта геометрије као логичког система дефиниција, аксиома и теорема. [...] А бавио сам се и логичким фундаментима аритметике [...] Бавио сам се даље и инфинитезималним рачуном са математичког гледишта. У вези са овим **испитивањима логичког фундаирања математике** стоје и моје три расправе из историје математике.“

- Петронијевић је био први српски филозоф и математичар који се систематски бавио историјом, филозофијом и (ЛОГИЧКИМ) заснивањем математике (геометрија, аритметика и алгебра, анализа) и егзактних наука.
- М. Петровић, Б. Гавриловић, М. Миланковић;
- Петронијевић као Петровићев асистент („теорија комплексних функција“ – Т. Пејовић, *Моје успомене и доживљаји*, књ. II)
- Антон Билимовић, „Б. Петронијевић као математичар“ (у *Споменица* Б. П., 1957)
- Душан Адамовић („коаутор“: Славиша Прешић), „Делатност филозофа Петронијевића на подручју математике и егзактних природних наука“ (у *Сабрана дела* Б. П., Том X, 1998)

„Може се, сем тога, уочити извештан контраст између једног дела Петронијевићевих научних преокупација у области математике и стања наше научне математике у његово време, прецизније, до Другог светског рата, па и касније. Наиме, док се у то време математика у водећим светским срединама интензивно и нагло развијала и настајале су и биле у експанзији, поред осталог, теорија скупова, математичка логика, апстрактна алгебра, топологија и функционална анализа, дотле су се код нас, са ретким изузецима, математичари бавили углавном тзв. класичном математиком, првенствено класичном математичком анализом, а о поменутих дисциплинама једва да се понешто чуло. Међутим, у таквим околностима **Петронијевић се**, ако не директно и изричито поменутих дисциплинама, **бавио неким другим некласичним областима математике**, пре свега геометријом Лобачевског и дискретним и финитним геометријама. С тим у вези, својевремено је у Споменици посвећеној Петронијевићу, Антон Билимовић написао: ‘Питања којима се бавио Петронијевић нису била од интереса за ту групу; она су често на лицима београдских математичара изазивала осмех, понекад чак осмех благонаклоног сажаљења.’“

Д. Адамовић

- У својим предавањима из логике (за студенте филозофије и математике, од краја 20. века до пензионисања 1927.), као и у уџбеничкој публикацији *Основи логике* (1932) Петронијевић се ослањао на изузетно релевантну и тада рецентну, а данас и даље актуелну литературу, између осталог:
  - D. Hilbert, *Grundlagen der Geometrie* (1899)
  - B. Russell & A. J. Whitehead, *Principia mathematica* I-III (1910–13)
  - D. Hilbert & W. Ackermann, *Grundzüge der theoretischen Logik* (1928), итд.
- Поред тога, Петронијевић је реферирао и на радове Ц. Була, А. де Моргана, Ц. Вена, Ђ. Пеана, Л. Кутире, итд.
- **Београдска логичка школа** (средина 1960-их, почетак 70-их година) – Логички семинар Математичког института САНУ (Прешић, Крон, Књазева)

Петронијевић и Веронезе

- Петронијевић као први филозоф који се бавио Веронезеовом неархимедовском геометријом;
- „Читаоци ће овде моћи да пронађу приказ Веронезеове теорије која је изгледа непозната у филозофским круговима али која заслужује озбиљно разматрање.“ (Selbstanzeige: *Die Typischen Geometrien und das Unendliche*, *Kant Studien* 1908)
- *Prinzipien der Metaphysik*, Bd. I mit einem Anhang: Elemente der neuen Geometrie, Heidelberg, 1904.
- *Die typischen Geometrien und das Unendliche*, Heidelberg, 1907.
- „Sur les Nombres Infinis de Fontenelle“, *Rend. della R. Acc. dei Lincei*, 1917

- „[Веронезе] ме је сматрао за једног од малог броја оних који су разумевали његову теорију. [...] Једног дана у разговору рекао сам му да би било добро да напише једно омање дело у коме би изложио на јаснији и краћи начин него што је то учинио у [*Fondamenti di Geometria*, 1891] основне ставове како своје теорије бескрајних бројева, тако и неархимедовске геометрије. Одмах је тај предлог прихватио. [...] [С]тавио сам Веронезеу у изглед могућност једног мог чланка на француском у коме бих упоредно изложио Фонтенелову, Канторову и његову теорију бесконачних бројева. Он се обрадовао тој мојој намери и рекао да ће чланак поднети Римској академији да га штампа у својим издањима.“ (из *Аутобиографске скице*)
- G. Veronese, „Note pour M. Petronievics“
- Т. Леви-Тивита саопштио је и представио Петронијевићев рад у Reale Accademia dei Lincei 1917.

- На Петронијевићеве *Типичне геометрије и бесконачно* опсежно је реферирао **Владимир Варићак** (1865-1942) у студији „Математички рад Бошковићев“ (Рад ЈАЗУ, књ. 181, 1910); занимљиво, Варићак помиње и „суптилну Веронезеову теорију континуума“, те говори о „великој важности Веронезеове концепције неархимедске геометрије“.
- Петронијевић је написао рад о Варићаковој студији (*Дело*, 1911);
- В. Варићак је предавао М. Миланковићу и Ђ. Курепи;
- У истом броју Рада ЈАЗУ, изузетан текст о, између осталог, Веронезеовим резултатима у геометрији хиперпростора објавио је **Јурај Мајцен** (1875-1924) – „Темељи хипотеза и математичких метода за геометрију простора са четири димензије и више њих“;
- Варићак и Мајцен предавали су **Радивоју Кашанину** (1892–1989), једном од оснивача Математичког института, који им је већ као студент био асистент (из анализе и геометрије);

Преглед Петронијевићевих математичких и научних радова

1. Математичке теме и проблеми:

- Заснивање математике (логичко-метафизичко);
- Дискретна, финитна (финитистичка) геометрија;
- Увођење и заснивање неевклидских геометрија (нпр. извођење тригонометријских формула за седласту раван Лобачевског и сл.);
- Геометрија хиперпростора;
- Математичка индукција и логичка природа доказа у математици;
- Заснивање опште аритметике (испитивање логичких основа и законитости теорије бројева);
- Теорије бесконачних бројева (Фонтенел, Кантор, Веронезе);
- Изводи елементарних функција геометријском методом граница;
- Општа разматрања у вези са заснивањем анализе (појмови извода и диференцијалног количника)
- Векторска анализа (уз помоћ М. Миланковића)
- Прилози историји геометрије и анализе (нпр. студије о Лајбницу и Бошковићу)

T H E O R I A
PHILOSOPHIÆ NATURALIS

REDACTA AD UNICAM LEGEM VIRIUM
IN NATURA EXISTENTIUM,

A U C T O R E

P. ROGERIO JOSEPHO BOSCOVICH

SOCIETATIS JESU,
NUNC AB IPSO PERPOLITA, ET AUCTA,

Ac a plurimis præcedentium editionum
mendis expurgata.

EDITIO VENETA PRIMA

IPSO AUCTORE PRÆSENTE, ET CORRIGENTE.

V E N E T I I S,
M D C C L X I I I.

EX TYPOGRAPHIA REMONDINIANA.
SUPERIORUM PERMISSU, & PRIVILEGIO.

A THEORY OF
NATURAL PHILOSOPHY

PUT FORWARD AND EXPLAINED BY
ROGER JOSEPH BOSCOVICH, S.J.

LATIN—ENGLISH EDITION

FROM THE TEXT OF THE
FIRST VENETIAN EDITION
PUBLISHED UNDER THE PERSONAL
SUPERINTENDENCE OF THE AUTHOR
IN 1763

WITH
A SHORT LIFE OF BOSCOVICH

CHICAGO LONDON
OPEN COURT PUBLISHING COMPANY

1922

Латинско-енглеско издање Бошковићеве *Теорије природне филозофије* (Лондон, 1922)

„[Н]алазим да у прослави двестагодишњице рођења Бошковићевог треба да учествује и наша Академија наука. Осим тога налазим да ће се обе академије (САНУ и ЈАЗУ) најбоље одужити успомени Бошковићевој ако том приликом приреде једно критичко целокупно издање дела његових (и издатих и неиздатих), по могућству са преводом истих на један од модерних великих језика како би тиме дела Бошковићева писана већим делом на латинском постала приступачна данашњим научницима.“

(Из студије „Р. Ј. Бошковић: поводом двестагодишњице рођења“ (1911), приказ студије В. Варићака, „Математички рад Бошковићев“, РАД ЈАЗУ, књ. 181, 1910)

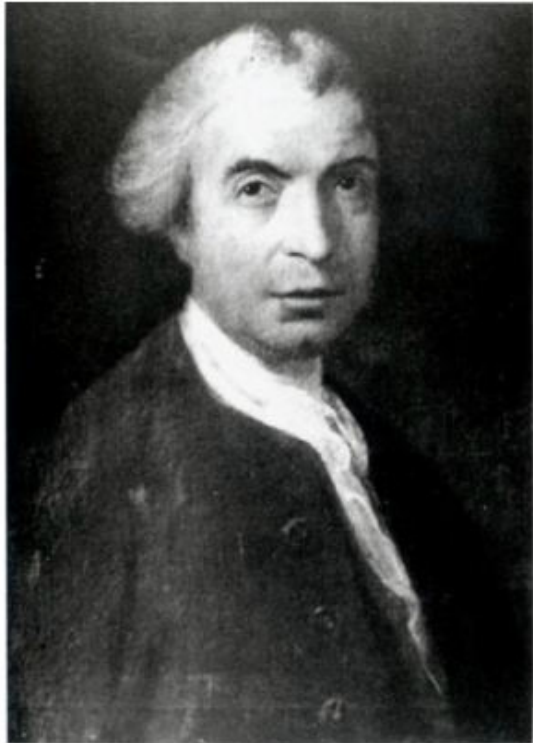
RUGGIERO GIUSEPPE BOSCOVICH

Edizione Nazionale delle Opere e della Corrispondenza

L'Edizione Nazionale Ruggiero Giuseppe Boscovich

Ruggiero Giuseppe Boscovich (1711-1787), nato a Ragusa, in Dalmazia, fu inviato quattordicenne a proseguire gli studi a Roma presso il Collegio Romano della Compagnia di Gesù, dove a meno di trent'anni divenne uno dei più illustri insegnanti sulla cattedra di matematica e geometria, occupandosi di un vasto spettro di discipline: dalla filosofia naturale – con l'elaborazione di una nuova teoria che unificava le forze fisiche e chimiche in un'unica legge – a questioni algebriche e geometriche (nonché di fondamento) poste dal calcolo infinitesimale a problemi di tipo applicativo in ingegneria edile, ottica, geodesia, meteorologia, idraulica, [calendrier lune 2022](#). Fu anche autore di versi, sia nella tradizione lucreziana del poema scientifico-didascalico sia nel quadro dell'Accademia dell'Arcadia, di cui fu membro. In veste di gesuita e a un tempo eminente scienziato fu chiamato a svolgere delicati compiti diplomatici in un'epoca in cui sempre più importanti si rivelavano le competenze tecnico-scientifiche nel dirimere conflitti politici su confini, misurazioni geodetiche, possesso di corsi d'acqua e così via.

L'Edizione Nazionale boscovichiana intende testimoniare l'attività di Boscovich in tutti i suoi aspetti, svelandone contemporaneamente – attraverso la pubblicazione della Corrispondenza, che conta oltre tremilatrecento lettere – la "rete" di rapporti con i maggiori scienziati e uomini di cultura europei. Per rispondere alla necessità di una generale riduzione dei costi e alle nuove esigenze degli studiosi, la pubblicazione è prevista su CD e via Web – in quest'ultimo caso, sotto forma di Biblioteca Digitale e mediante un Database che offre al pubblico la creazione e personalizzazione degli itinerari di ricerca.

- Превод, коментари и критички апарат:
  1. Јанош Бољај (1832), *Appendix scientiam spatii absolute veram exhibens* (инцијално објављен у „Просветном гласнику“, прештампан у издању Државне штампарије Краљевине СХС 1928. (*Апендикс од Јаноша Бољаја*))
  2. Н. И. Лобачевски (1840), *Geometrische Untersuchungen zur Theorie der Parallellinien* (у оквиру Класичних научних списа у издању Математичког института САНУ (Књига 3, ур. Јован Карамата); друго, допуњено издање са критичким апаратом, напоменама и коментарима појавило се 1951. (*Геометријска испитивања из теорије паралелних линија од Н. И. Лобачевског*))
- Петронијевић је написао и компаративну историјску студију о Лобачевском и Бољају.

АПЕНДИКС

од
ЈАНОША БОЉАЈА

превео и примедбе додао
Д-р БРАНИСЛАВ ПЕТРОНИЈЕВИЋ

БЕОГРАД
ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА
1928.

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА

КЛАСИЧНИ НАУЧНИ СПИСИ
КЊИГА III

МАТЕМАТИЧКИ ИНСТИТУТ
КЊИГА 3

ГЕОМЕТРИСКА ИСПИТИВАЊА ИЗ ТЕОРИЈЕ ПАРАЛЕЛНИХ ЛИНИЈА

од
Н. И. ЛОБАЧЕВСКОГ

Превео и напомене додао
БРАНИСЛАВ ПЕТРОНИЈЕВИЋ

ДРУГО, ПРОШИРЕНО ИЗДАЊЕ

БЕОГРАД
1951

2. Класична и небеска механика, физика и астрономија:

- Кретање тела на стрмој равни;
- Реконструкција Њутновог закона гравитације и закона централног кретања елементарним методама синтетичке геометрије;
- Тзв. проблем три тела (проблем одређивања трајекторија за свако од три тела која се налазе у узајамној гравитационој интеракцији) (са А. Билимовићем) - проучавање специјалних случајева и генерализација проширење добијених резултата на неке нове случајеве са извођењем нових теорема;
- Ентропија универзума;
- Енергија;
- Брзина светлости и финитизам;
- (Бес)коначност универзума и финитизам;
- Структура и природа простора и времена;
- Популаризација и историја астрономије, космологије и хемије

„Петронијевић се живо интересовао за астрономију и небеску механику. У свом радном кабинету имао је телескоп.“

(Из студије Стојковић-Првановић-Грубих у *Живот и дело српских научника*, књ. 8)

Међународна рецепција Петронијевићевих резултата

- Већ су први Петронијевићеви радови (с краја 19. века) бивали реферисани, индексирани и приказивани у водећим европским и светским часописима, ревијама и лексиконима, и то не само у филозофским већ уједно и у математичким и научним;
- Сам Петронијевић је и лично, током читавог живота активно радио на дистрибуирању, популаризацији и афирмацији резултата својих интердисциплинарних истраживања;

Одреднице у савременим енциклопедијама и лексиконима (избор):

- *Biographical Dictionary of Central and Eastern Europe in the Twentieth Century* (eds. Wojciech Roszkowski, Jan Kofman), London-New York: Routledge, 2015, str. 775.
- *Enzyklopädie Philosophie und Wissenschaftstheorie*: Bd. 6: O–Ra (Hrsg. J. Mittelstrass), Stuttgart: J. B. Metzler, 2017, str. 161–162
- *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, одредница „South Slavs, philosophy of“ (1998)
- *The Oxford Companion to Philosophy* (1998/2005), одредница „Sebian philosophy“
- *Biographical Dictionary of Twentieth-Century Philosophers* (eds. Stuart Brown, Diane Collinson, Robert Wilkinson), London-New York.: Routledge, 1996, str. 613–14.

Петронијевић у старијим угледним енциклопедијама:

- *Handwörterbuch der Philosophie* Rudolfa Eisler-a (Berlin, 1922; Hrsg. Richard Mueller-Freienfels, zweite Auflage), одредница „Unendlich“, пододреднице „Infinitismus“ и „Finitismus“ садрже референце на Петронијевићеве *Принципе метафизике*, Т. I (1904) и *Типичне геометрије и бесконачно* (1907) објављене у Хајделбергу.
- Такође, и у одредници „Mathematik“, пододредница „Grundlagen der Geometrie“ упућује се на Петронијевићеве *Типичне геометрије и бесконачно* (1907), као и у одредници „Raum“.
- Уз Петронијевића, ту се помињу, између осталих, Б. Болцано, Г. Фреге, Е. Хусерл, Х. Динглер, П. Дибуа-Рејмон, Ф. Енрикез, А. Поенкаре, Б. Расел и А. Н. Вајтхед, Л. Бруншвиг, М. Кантор, К. фон Еренфелс, итд.
- У Ruge-овој *Die philosophie der gegenwart* (Heidelberg, 1911), одредница „Naturphilosophie“, Петронијевић се наводи на листи филозофа-природњака (заједно са Е. Махом, П. Дијемом, А. Бергсоном, итд.) и цитирају се његови радови из *Ann. d. Naturphilosophie*.

Петронијевић у Überweg-у

- До данас вероватно најопсежнији, а у своје време најпознатији (и вероватно најбољи) преглед светске историје филозофије, Grundriss der Geschichte der Philosophie F. Überwega доживео је бројна реиздања и уздигао се изнад конкурентских сродних приказа H. Rittera i J. Erdmanna.
- Петронијевић је завршио у Überweg-у још 1901. захваљујући једном од ментора из Лајпцига, Максу Хајнцеу;
- Пети том, Die Philosophie des Auslandes vom Beginn des 19ten Jahrhunderts bis auf die Gegenwart, садржао је и одредницу „о филозофији малих балканских земаља“ (дужине око две странице) у којој се тематизују само српска и румунска филозофија, при чему је „**Б. Петронијевић једини који заслужује да буде посебно истакнут**“ и о чијој се филозофији, главним резултатима и радовима у којима су публиковани реферира на дуже од једне странице.
- Петронијевићеви радови су навођени и у првом тому – античка филозофија (Ибервег-Прехтер), и у четвртом тому – филозофија 19. века (Ибервег-Естерајх);

„Zenon redivivus“ – о зачетку античких студија

- „[У] писму у којем ми је захвалио за студију о Зенону, [Фридрих Јодл] назвао ме је *Zenon redivivus*, поново оживљени Зенон.“

„Ханс фон Арним био је професор класичне филологије на Бечком универзитету и као класични филолог бавио се историјом античке филозофије. [...] Арним је ревносно простудирао прву свеску мојих *Принципа метафизике*. И дело и моја лична сарадња помогли су Арниму при саставу брошуре *Epikurs Lehre von Minimum* (1907). [...] Како је Епикур своју доктрину о минимуму изложио на грчком у једном писму упућеном Херодоту, а моје знање грчког је тада било минимално, то ми је Арним преводио Епикурово писмо реченицу по реченицу, онако како га је он разумевао. Ја бих га при том превођењу чешће прекидао тврђењем да грчки текст не може имати оно значење [...] и да је смисао текста другачији, додајући какав би тај смисао могао бити. Више пута дешавало се да ми је давао за право примећујући **да ја боље разумем оригинални текст од њега, класичног филолога**. Наравно да се томе није било чудити [...] Како сам се [...] 1912. и 1913. озбиљно бавио учењем грчког језика, [...] рекао сам му [да се] осећам **срећан што сам научио грчки толико да могу преведене грчке текстове преконтролисати оригиналним**.“

(из Аутобиографске скице)

„Zenos Beweise gegen die Bewegung“, *Arch. f. Gesch. d. Phil.* (1907)

- Индексиран у такорећи свим тадашњим релевантним часописима посвећеним класичној филологији и античкој филозофији;
- Приказ и упоредна анализа са тзв. „француским тумачењем“ у *Revue de métaphysique et de morale*, Т. 17;
- Überweg-Praechter, *Grundriss der Geschichte der Philosophie*, Teil 1: Geschichte der Philosophie des Altertums, одредница о Зенону;
- *Jahresbericht über die Fortschritte der klassischen Altertumswissenschaft*, Bd. 131-2, 1907;
- W. Windelband, *Geschichte der antiken Philosophie*, München (1912)
- H.D.P. Lee, *Zeno of Elea. A text, with translations and notes*, Cambridge (1936)
- W. D. Ross, *Aristotle's Physics. A revised text with an introduction and commentary*, Oxford (1936)
- L. Paquet et al, *Les présocratiques: bibliographie analytique: 1879-1980*, Т. 2 (1988);

- Е. Стипанић, студија о Бошковићу у зборнику *Античке студије код Срба* (ур. М. Стојановић, Р. Самарџић), Београд: САНУ, 1989: „Низ научника и филозофа из Србије, на пример, [...] Б. Петронијевић, М. Миланковић, А. Билимовић, [...] у неким својим радовима ослањали су се и ослањају се на текстове у класичним језицима у областима филозофије, логике, математике, астрономије, физике и природних наука.“
- J. Mittelstrass, *Enzyklopädie Philosophie und Wissenschaftstheorie*: Bd. 6: O–Ra, одредница „Paradoxien, zenonische“.
- Уз Петронијевића, у Мителштрасовој енциклопедији се наводе највећи ауторитети за Зенона: Lee, Allen&Furley, Vlastos, Tannery, Grünbaum, Salmon, von Fritz, Black, Wisdom, Broad, итд.
- У истој одредници наведен је и текст Арсенијевић *et al.*, „A New Reconstruction of Zeno’s Flying Arrow“ (*Apeiron*, 2008);
- **Adolf Grünbaum** у својој докторској дисертацији „Philosophy of continuity“ (Yale, 1951) такође реферира на овај Петронијевићев рад → још једна неочекивана веза између Београда и Питсбурга;

Рецензије и прикази радова у часописима

Немачка

- Велики број приказа у *Kant Studien*, почев од 1898. године;
- Прикази у *Philosophisches Jahrbuch*, такође од 1898; нарочито је значајна фон Хартманова рецензија (Bd. 18, 1905): „Аутор је себи поставио задатак разрешења загонетке света и **заснивања метафизике као науке** (Metaphysik als Wissenschaft zu begründen). У том циљу је прво неопходно спровести **темељну** (gründlich) **реформу савремене математике.**“
- У реферату објављеном у *Archiv f. syst. Phil.* (1906), за *Принципе* је речено да су „изузетно значајно (bedeutend) дело“;
- У *Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik* (Bd. 150, 1913) се истиче „Gründlichkeit“ Петронијевићевих *Принципа*;

- Неколико приказа у *The American Journal of Psychology* (AJP):
  1. Прегледни приказ другог тома *Принципа* у *AJP* Vol. 24, No. 2 (1913), str. 294-295;
  2. Radoslav Andrea Tsanoff, „Review: Principien der Metaphysik by V. Petronievics (Erster Band, zweite Abteilung. Die realen Kategorien und die letzten Principien)“, *AJP* Vol. 24, No. 1 (1913), str. 135-137: „[A] *Gesammtwerk* which has evidently been conceived in its entirety and is offered to the world as a system [...] It is **an ingenious theory, carried out in exhaustive detail, with limitless persistence, and with a fearless readiness to face any logical consequences.**“
  3. Anthony J. Mitrano, „Review: Résumé de V. Petronievics“, *AJP* Vol. 51, No. 4 (1938): „Неке од тема о којима је реч у поглављу о психологији (17 чланака и 6 књига) су перцепција дубине, примарне боје, елементи свести, Фехнеров закон психофизике. Петронијевићево полазиште за већину дискусија су радови психолога попут Брентана, Ебингхауса, Штумпфа, Вунта, Хартмана, Цијен (Циген). Од америчких психолога помиње се само Вилијам Џејмс. [...] Ово поглавље, поред тога што представља један од многих аспеката продуктивности у животу изузетно плодног европског научника, такође је и од историјског значаја.“

- Рецензије и прикази у *Monist*-у (САД):

1. Vol. 17, No. 2, 1907, *Принципи метафизике*: „**A new rebellion against the traditional authority of Euclid and his space-conception** is published by Dr. Branislav Petronievics, a Russian scholar and thinker who is building up **a new system of metaphysics**. [The author] deems it necessary first to overcome the current conception of continuity in mathematics, and to replace it by a discontinuous space conception. The present volume is devoted in part to geometrical theorems. [...] **The innovation is admirable; it beats Riemann’s curved space, and also Bolyai and Lobachevski**. Even the believers in the fourth dimension must confess that they are left behind. **It is ingenious, original, and bold**. [...] It is interesting to note the changes which Dr. Petronievics introduces in his new geometry of discrete space, but the world of science is conservative, and we do not expect that this new geometry will replace the old-fashioned Euclidean method.“

2. Vol. 29, No. 4 (1919), Петронијевићева студија *Slav Achievement in Advanced Science*; посебно је похваљен део о Руђеру Бошковићу: „The account of the system published by Boschovich from 1745 to 1758 is exceedingly interesting, especially in connection with **modern work on the exact formulation of the logical principles of physics**, and comparatively unknown.“
3. У *Monist* Vol. 27, No. 4 (1917), Notes on recent work in the philosophy of science – criticisms and discussions (стр. 621ff.) приказана је Петронијевићева студија о Фонтенелу, Кантору и Веронезеу (1917).
  - Прикази у *Mind*-у (**Велика Британија**):
    1. **В. Russell**, „Review of Petronievics, *Principien der Metaphysik*“, *Mind* 14, стр. 128-9 (1905): „Упркос недостацима [sc. увођење нове геометрије и побијање инфинитизма], књига захваљује похвале због извесног полета, неустрашиве консеквентности, еманципације од ауторитета и због веома озбиљног настојања да се дубински разумеју теме о којима се пише.“
      - „Петронијевић је **једини југословенски филозоф након Бошковића**.“ (Раселова белешка из 1948)

2. J. Laird, *Mind* 22, стр. 421-422 (1913), рецензија другог тома *Принципа*: „That the book is interesting goes without saying [...] **a monumental work**. [T]he work contains [...] an immense range of arguments.“
- Ellen Bliss Talbot, преглед и приказ Петронијевићевих *Prinzipien der Erkenntnislehre. Prolegomena zur Absoluten Metaphysik* (1900) у *The Philosophical Review* Vol. 10, No. 4 (1901);
  - L. Guinet, приказ Петронијевићеве *L'Evolution universelle* (Париз, 1921) *Isis* Vol 4, No. 3 (1922) [часопис History of Science Society];
  - У часопису *Studia Leibnitiana* (Bd. 16, N. 1, 1984), званичној публикацији Leibniz-Gesellschaft, неколико Петронијевићевих радова о Лајбницу се наводе као референтни, посебно „Ueber Leibnizens Methode der direkten Differentiation“ (*Isis*, 1934), „L'ame et le cervau du point de vue monadologique“ (Actes du Congrès Descartes, Paris, 1934), те „Finitisme et monadologie“ (Actes du huitième Congrè International de Philosophie, Prague, 1934).

- Када је реч о одјецима Петронијевићевих резултата у **Француској**, о томе најбоље сведочи чињеница да је био професор по позиву на Сорбони и инострани члан кружока *француских финитиста* (Брошар, Евлен, Амлен, Ренувије, итд.), а његови радови су рецензирани и приказивани у више наврата у водећим француским часописима: *Revue Philosophique de la France et de l'Étranger*, *Revue de Métaphysique et de Morale*, *Bulletin des Sciences Mathématiques*, *Revue Semestrielle des Publications Mathématiques*, *L'Enseignement Mathématique*, итд.
- Као и Расел, инфинитиста **Луј Кутира** (L. Couturat, логичар, математичар и филозоф) био је изузетно критички настројен према Петронијевићевом финитизму и то се види у оба приказа Петронијевићевих радова у *Revue de Métaphysique et de Morale*.
- У рецензији *Принципа* из Т. 13, No. 2 (1905) Кутира каже следеће: „**Аутор мисли да је узрок раскида између математике и метафизике чињеница да је ова прва инфинитистичка, а ова друга финитистичка, а он жели да прекине тај раскид не тако, као што бисмо могли да претпоставимо, што ће рехабилитовати инфинитизам у метафизици већ, напротив, тако што ће увести финитизам у математику.** [...] Оно што ћемо управо рећи је довољно како бисмо могли да просудимо ову нову геометрију са филозофске тачке гледишта. Било би занимљиво извести све научне последице финитизма; у том погледу, рад госп. Петронијевића није бескористан утолико што представља свођење на апсурд финитизма и то је уосталом и његово најбоље побијање.“

- У преписци из 1905. поводом Петронијевићеве студије „Über die Grösse der unmittelbaren Berührung zweier Punkte. Beitrag zur Begründung der diskreten Geometrie“ (из *Ann. d. Naturphilosophie* 4, 1905), Кутира је донекле ублажио свој првобитни став: „Нисам могао да променим своје мишљење о Вашој теорији, којој бих **ипак могао да признам научну заснованост**, што није случај са француским финитистима.“
- Из приказа *Типичних геометрија* у Т. 16, No. 3 (1908): „ Господин Петронијевић у својој новој књизи развија идеје из својих Принципа метафизике (1904). У тој првој књизи је посредством финитистичке теорије објаснио конституцију простора и времена, а у новој књизи настоји да установи логичку могућност дискретног простора и независност нове финитистичке дискретне геометрије од метафизике финитизма. [...] **Своје теорије подупире дискусијом о теоријама трансфинитних бројева Кантора и Веронезеа** и настоји да покаже како су ти бројеви неприменљиви на консекутивни дискретум. Такође примећује да питање о геометријском континууму треба раздвојити од питања о аритметичком континууму.“

- Принципи су у два наврата рецензирани и приказани у *Revue Philosophique de la France et de l'Étranger* (1905 и 1912) – извод из Т. 60 (1905), приказао G. Milhaud:

„Стандардна математика претпоставља бесконачност; филозофија је пак одбацује: одатле проистиче конфликт који аутор жели да превазиђе показујући да су математичари до сада грешили када је у питању природа простора, те да је дошло време да се изгради нова геометрија која радикално искључује континуум и бесконачност. [...] Али, аутор није примарно заинтересован за математички већ за филозофски део посла. Он уистину настоји да изгради метафизику а на том путу—изучавајући формалне категорије мишљења—наилази на проблеме времена и простора, при чему га простор сасвим природно води бављењу заснивањем геометрије. [...] Уколико оставимо по страни форму у којој аутор износи своје дискусије ових проблема, те његову специфичну терминологију, често смо запањени степеном сличности између Петронијевићевих и идеја које је изнео Шарл Ренувије. [...] С наше стране, рећи ћемо да геометрија која раскида са хомогеношћу простора и која своје објекте повезује са аритметичким симболима којима они једино могу да се изразе, да **таква геометрија засигурно представља сведочанство велике ингениозности** (beaucoup d'ingéniosité) **и, у извесном смислу, пуно логике** (beaucoup de logique), али, она ипак нема никакве шансе да постане ишта друго до један нарочити куриозитет (une singulière curiosité) за људски разум.“

Рецепција математичких радова

- Када је реч о рецепцији Петронијевићевих радова у математичким часописима, о томе сведочи чињеница да су били приказивани и индексирани у *Jahrbuch über die Fortschritte der Mathematik*, *Monatshefte für Mathematik und Physik*, *Scientia – Rivista di Scienza*, *Nature*, итд. а да су и данас доступни преко *Zentralblatt für Mathematik und ihre Grenzgebiete* (zbMATH).
- Петронијевићеве радове приказивали су Тулио Леви-Тивита, Ђино Лорија (G. Loria), Емануел Шпернер (E. Sperner), Јозеф Еренфрид Хофман (J. E. Hofmann, MF Oberwolfach), Ерих Залковски (E. Salkowski, TU Berlin), Лотар Шрутка (L. Schrutka, Wien), Абрахам Френкел (A. Fraenkel, Marburg), Ханс Хан (H. Hahn), итд.
- Лорија у *Il passato ed il presente delle principali teorie geometriche* (4. издање, 1931) у одељку о дискретној геометрији примарно реферира на Петронијевића.

Fields ▾

Operators ▾

Help ▾

Petronievics, Branislav

Edit Profile **Author ID:** petronievics.branislav **Published as:** Petronievics, B.; Petronievics, Braanislav; Petronievics, Branislav; Petronievics, Br. [less](#)**External Links:** [Wikidata](#) · [GND](#) · [IdRef](#)

Compute Distance To:

Documents Indexed: [13 Publications](#) since 1904, including [3 Books](#)**Co-Authors:** [3 Co-Authors](#) with [3 Joint Publications](#)[5 Co-Co-Authors](#)

Co-Authors

10 single-authored

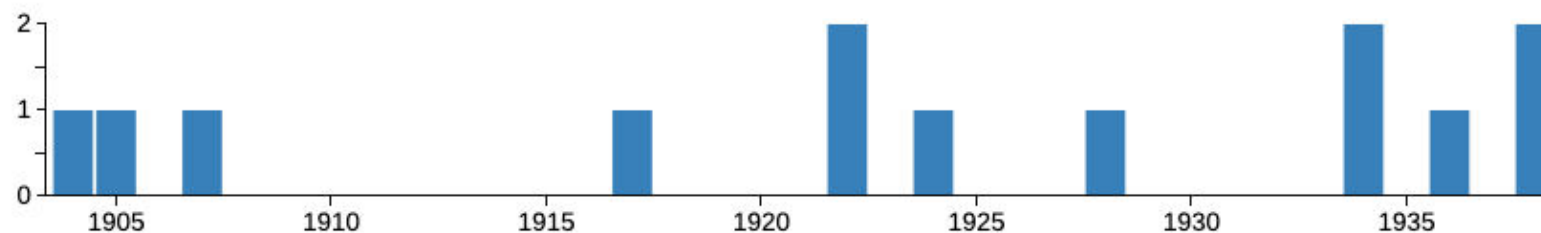
- 1** Arndóljevic, J.
- 1** Bilimovitch, Anton D.
- 1** Child, James Mark

Serials

- 3** L'Enseignement Mathématique
- 2** ISIS
- 2** Publications Mathématiques de l'Université de Belgrade
- 1** Astronomische Nachrichten
- 1** Accademia dei Lincei, Rendiconti, V. Serie

Fields

Publications by Year

- У књизи Duncan MacLaren Young Sommerville, *Bibliography of Non-Euclidean Geometry* (London, 1911), Петронијевићеви радови се помињу на више места и наводи се и где су приказани, при чему се истичу два приказа у *Nature* (бр. 72 и бр. 77) – извод : „Аутор овог необичног дела тврди да је немогуће успоставити 1-1 кореспонденцију између тачака линеарног сегмента и елемената аритметичког континуума; другим речима, не само што **одбија да прихвати Кантор-Дедекиндов аксиом**, он такође тврди да је он нелогичан. Његов покушај доказа [да је то случај] укључује претпоставку постојања актуалних инфинитезималних сегмената. [...] **Претпоставка актуалних инфинитезимала различитих редова у геометрији вероватно неће бити прихваћена, а Кантор-Дедекиндов аксиом ће бити задржан као најједноставнији начин за повезивање геометрије са анализом.**“ (1905)
- Хан у својој рецензији *Типичних геометрија* износи резерве у погледу финитизма: „ [Д]овољно је рећи да већина математичара не би била склона да се сложи са ауторовим закључцима. [С] друге стране, не може се порећи да **у ауторовим радовима има ингениозних и упечатљивих напомена.**“ (1910)
- Амерички историчар математике Карл Бојер (C. V. Boyer), аутор чувене *The Concepts of Calculus* (1939; касније позната као *The History of the Calculus and its Conceptual Development*, Dover, 1959) цитирао је Петронијевићеву студију „Ueber Leibnizens Methode der direkten Differentiation“ (1938) као тада најактуелнији ауторитативан рад о основама Лајбницовог диференцијалног рачуна (стр. 211).

Résumé

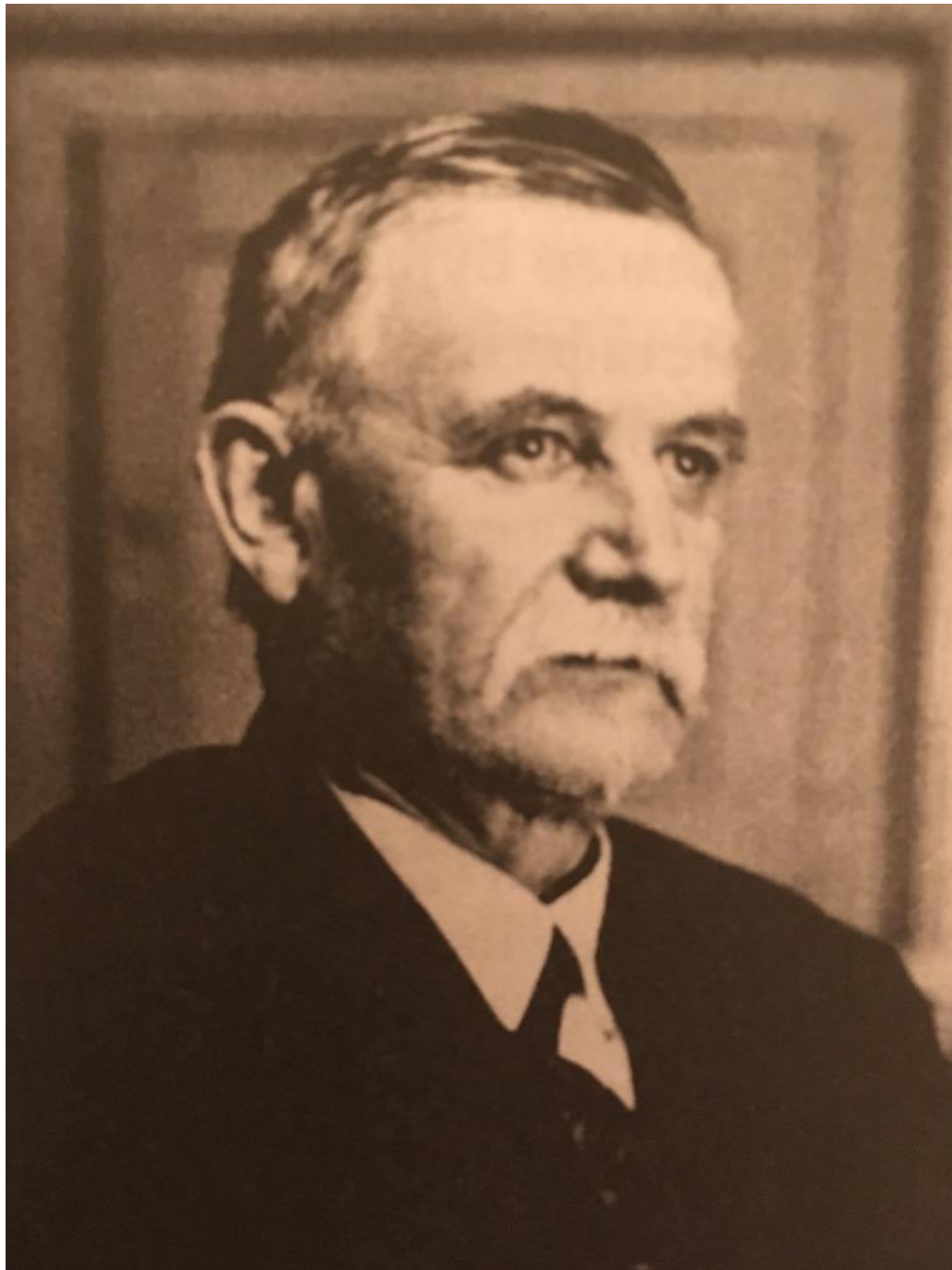
- Петронијевићев *Résumé des travaux philosophiques et scientifiques* (СКА, 1937) приказали су, између осталих:
  1. Władysław Tatarkiewicz, *Przegląd filozoficzny* XLI (1938) [Пољска]: „Бранислав Петронијевић, сениор српских филозофа, позната је и популарна личност међу научницима и ван Југославије. Његови радови су се појављивали [...] у еминентним француским, немачким и енглеским публикацијама. Сам је непрестано и активно учествовао на међународним научним скуповима и у свим земљама Европе се осећа као код куће.“
- У наставку приказа Татаркијевич помиње „диновски рад словенског мислиоца“ и указује на чињеницу да је Петронијевић „током своје четрдесетогодишње активности своју земљу упознао са огромним богатством стране науке уносећи истовремено словенску мисао у страну науку“;
- Када је реч о другим пољским филозофима који су били упознати са Петронијевићевим радом, Kazimierz Twardowski, Брентанов студент и централна фигура тзв. Пољске школе објавио наводи Петронијевићеве радове у часопису *Ruch Filozoficzny*;

- Raoul Anthony, *Revue générale des sciences pures et appliquées* 50 (1939): говорећи о „огромном делу Б. Петронијевића“, Антони указује да у *Резимеу* „пратимо на неки начин еволуцију једне снажне интелигенције, чија се изузетна јачина и оригиналност испољавају у исто време и исто толико у метафизици колико и у филозофији наука, у чисто научним истраживањима [...] Особито је поучно за једног биолога да види како је један велики филозоф, један велики математичар разумео и расправљао специјалне проблеме као што су анатомија првих птица и сисара, те упоредна морфологија мозга. [...] Својим сопственим примером Петронијевић у целини показује да је, да би се заиста могло одликовати у некој посебној науци, да би се у њој дало нешто више од описа последњих детаља, неопходна филозофска култура. [...] У том погледу ово излагање целине радова великог научника и филозофа из Београда могло би да има капиталан значај и утицај на будући развој науке.“

На основу Петронијевићеве бележнице (Архив САНУ, сигла 14.315/7) и *Аутобиографске скице*, можемо видети да су на *Резиме* позитивно реаговали многи угледни филозофи и научници (избор):

- **Lucien Levy-Bruhl** (филозоф, антрополог и етнолог; члан Француске академије; Сорбона и École libre des sciences politiques): „Имамо јако мало филозофа који су научници и научника који су филозофи као што је то Петронијевић.“
- **Jean Wahl** (филозоф; Сорбона и ENS): „Петронијевићев напор подсећа на Лајбницов и сматрам да се о томе не може изрећи лепша похвала.“
- **Charles Werner** (класичар и историчар филозофије; Женева – ректор): „Петронијевићев *Резиме* је права енциклопедија људског знања.“
- **Léon Robin** (класичар, преводилац Платона, историчар античке филозофије; Сорбона): „Петронијевић је један од оних ренесансних људи који се интересују за све и који иду у основ свега за шта се интересују. [...] Изражавам своје дубоко дивљење и поштовање.“
- **Tulio Levi-Civita** (математичар, творац тензорског рачуна, значајни доприноси у неархимедовској математици – Леви-Тивитино поље; Падова, Рим, Принстон): „Петронијевићево дело сведочи о изузетној ширини његовог интелекта и дубини његовог учења.“
- **Hugo Dingler** (филозоф, математичар, физичар; Минхен, Дармштат): „Петронијевић представља нешто сасвим особено (etwas ganz Besonderes).“

„На састанцима одржаним јануара и фебруара 1945. године у Академији [...] није дошло до заједничког става о питању какве треба да буду слободе филозофског и научног рада у Југославији. **Петронијевић је сматрао да свима треба допустити слободу мишљења и [деловања].“**

(из Поговора А. Стојковића уз Том 12
Петронијевићевих сабраних дела)

Mathematica sunt, non leguntur; Metaphysica sunt, non leguntur!

(Г. Фреге, *Grundgesetze der Arithmetik*, Bd. 1)